

Ontwikkelingen in de financiële sector in Nederland; gevolgen voor MKB en Kredietunies.

Inleiding door dr. H.O.C.R. Ruding,
oud-Minister van Financiën

**Symposium “Values in Banking”
door: Kredietunie Nederland**

Utrecht, 14 juni 2017

Eén van de belangrijke oorzaken van de kredietcrisis was het risicobeleid: het inadequate risico-management van veel banken in Europa en Amerika. Natuurlijk moeten risico's worden genomen maar hoe? Die problemen hadden te maken met de volgende factoren:

1. Gebrek aan inzicht in het karakter en de omvang van de financiële risico's die verbonden zijn aan de vele (nieuwe) producten die banken aanbieden zoals allerlei derivaten. Topmensen en medewerkers bij banken hebben veelal onvoldoende kennis van ingewikkelde nieuwe kredietvormen of van de financiële kracht of zwakte van hun klanten of van de onderlinge verbondenheid ("contagion") tussen allerlei verschillende risico's die de bank loopt.
2. Onvoldoende relatie tussen die risico's en de beloning daarvoor. Op termijn leidt zo'n te lage "risk-reward ratio" tot een structureel verlieslatend bankmodel.
3. Onvoldoende omvang van beschikbare kapitaalbuffers die de bank nodig heeft om eventuele latere verliezen op te vangen.

Te veel keren ging het mis bij één of meer van die drie factoren. Dat had o.a. te maken met onvoldoende interne checks and balances bij de "governance" van banken waarin ieder zijn rol actief moet vervullen: directie (waarin vooral CFO en CRO), raad van commissarissen (waarin Audit Committee) en interne controller.

Daarbij speelt een rol de actuele discussie over de vraag of de besluitvorming bij banken over allerlei risico's waaronder kredietverlening moet worden bepaald door óf een "principles-based" benadering óf een "rules-based" benadering. Bij die principles-based aanpak is het persoonlijke oordeel ("judgement") van de betrokken bankier(s) cruciaal: voldoet een bepaalde activiteit van de bank wel of niet aan de gestelde normen. Daarover bestaan al jaren meningsverschillen. Als reactie op de financiële crisis hebben velen in kringen van politici en toezichthouders nu een voorkeur voor veel meer regelgeving voor activiteiten van banken teneinde haar risicobeleid te corrigeren en de kans op herhaling van de kredietcrisis te beperken. Ik heb veel begrip voor die tendens maar wil toch een evenwichtige aanpak bepleiten. Dat betekent niet louter een principles-based beleid en evenmin louter een rules-based beleid maar een aanpak door de banken en ook haar toezichthouders van een

combinatie van beide elementen. En daarbij de waarschuwing dat we niet verder moeten gaan in de richting van een overdaad aan (nieuwe) voorschriften en regels voor banken die leiden tot een cumulatie van elkaar overlappende, ingewikkelde, bureaucratische en soms tegenstrijdige bepalingen.

De te snelle groei van de financiële sector gedurende de jaren tot het begin van de crisis, in 2007-2008, heeft zich overal voorgedaan. Vooral in Nederland waar de bankensector in omvang was gestegen tot boven 500 % van BNP in 2007. Dat ging gepaard met sterk gestegen kredietverlening aan o.a. het MKB. In reactie op de crisis is die omvang van de financiële sector in Nederland flink gedaald, tot onder 400 % BNP vanaf 2014. Maar zij is nog steeds hoog. Die balansverkorting betekende een forse vermindering van kredietverlening door banken aan o.a. MKB.

Er ontstond daarbij een moeizame discussie in Nederland over de motieven voor die beperking van de bereidheid van banken om kredieten te verstrekken – of te verlengen – aan MKB.

Ondernemingen uitten kritiek op banken omdat die daartoe niet meer bereid zouden zijn vanwege de verzwakte financiële positie van veel ondernemingen, vooral MKB. Banken daarentegen legden de nadruk op de gedaalde vraag naar krediet in veel MKB-sectoren maar ook op de sterke verhoging van de kapitaalseisen voor banken na de crisis. Daardoor werden banken in feite gedwongen haar balansen te verkorten door o.a. haar kredietverlening aan ondernemingen te verminderen.

Naar mijn mening spelen al deze factoren een rol. Mijn conclusie is dat bankkrediet een te groot aandeel in de financiering van MKB-ondernemingen had verworven in de jaren voorafgaand aan de financiële crisis en dat het nu derhalve nodig is te kijken ook naar andere bronnen van financiering. Tegelijk bestond echter de verwachting - of hoop - dat in de periode van algemeen herstel van de Nederlandse economie, dat is vanaf ongeveer 2014, ook de kredietverlening door banken aan het bedrijfsleven – en het gaat mij hierbij vooral om het MKB – zich in omvang zou herstellen. O.a. Mathijs Bouman- in F.D. van 6 mei 2017- heeft echter geconstateerd dat de kredietverlening aan Nederlandse, niet-financiële bedrijven in maart 2017 3 % lager was dan één jaar eerder en dat in bovengenoemde periode van algemeen herstel, vanaf 2014, die kredietverlening is gaan krimpen. Dat geldt helaas zeker voor het MKB.

Wat zijn de alternatieven? Voor grote MKB-ondernemingen is het soms mogelijk via de obligatiemarkt kapitaal aan te trekken – dus buiten de banken om. Voor kleinere MKB-ers is dat echter niet reëel. Het zal voor een aantal MKB-ers - maar lang niet alle - mogelijk zijn in deze tijd van winstherstel zich weer meer te financieren met ingehouden winsten. Ik zou ook willen benadrukken dat bij die veranderende samenstelling van de bedrijfsfinanciering het gewenst is meer aandacht te besteden aan het aantrekken van eigen vermogen, bij familiebedrijven maar vooral aandelenkapitaal van externe financiers bij niet-familiebedrijven. Ik weet natuurlijk dat veel directeuren en eigenaren van ondernemingen graag baas in eigen huis blijven, maar in een aantal gevallen is het verstandig om op dat punt concessies te doen. Ik weet ook dat de reeds lang bestaande fiscale wetgeving financiering met vreemd kapitaal goedkoper maakt dan financiering met eigen vermogen. Maar die factor draagt er helaas toe bij dat veel ondernemingen met een zware “leverage” qua solvabiliteit minder solide zijn gefinancierd dan gewenst is voor de stabiliteit van het bedrijfsleven. Er klinken de laatste tijd meer stemmen op om die fiscale factor - van wél aftrekbaarheid van rente op vreemd vermogen maar niet fiscale begunstiging van aandelenkapitaal - te corrigeren. Ook het WRR-rapport uit 2016 “Samenleving en financiële sector in evenwicht” wijst hierop. Als tussenvormen tussen eigen en vreemd vermogen wordt nu ook gebruik gemaakt van diverse soorten van “hybrid” financieringen zoals achtergestelde leningen (bij banken: coco’s) die het voordeel bieden van aftrekbaarheid van rente op vreemd vermogen met gedeeltelijk het karakter van (semi) eigen vermogen. Soms kan dat een oplossing bieden.

Daarnaast neemt ook in Nederland de rol van institutionele beleggers als kredietverleners toe, als alternatief voor bankkrediet. Dit geldt vooral voor het verstrekken van woninghypotheken waarbij die pensioenfondsen en verzekeraars optreden via gespecialiseerde fondsen en via tussenpersonen.

Een andere recente ontwikkeling is te vinden bij gespecialiseerde banken zoals de BNG-Bank (Bank Nederlandse Gemeenten) die het terrein van kredietverlening aan MKB heeft betreden met behulp van overheidsgaranties verstrekt uit één van de “potjes” op de begroting van het Ministerie van Economische Zaken. Daarnaast heeft de EIB (Europese Investerings Bank), met haar hoogste AAA-credit-rating, haar activiteiten in Nederland vergroot door tegen aantrekkelijke krediet-tarieven één substantieel bedrag, als paraplu, te lenen aan één van de grote banken die vervolgens haar klanten waaronder MKB meer individuele kredieten kan verstrekken.

Ook moet worden gekeken naar kredietverlening in de niet-traditionele vorm van bankkrediet. Ik pleit daarbij voor een grotere rol voor onderlinge kredietverlening tussen leden van een kredietunie. KU's zijn geen banken maar financiële coöperaties waarbij sommige leden als spaarders optreden en andere als ondernemers-kredietnemers. Zij hebben een "common bond" en werken samen, o.a. via onderlinge advisering. In Nederland neemt deze vorm van alternatieve kredietverlening toe, gebaseerd op recente wetgeving inzake KU. Ik hoop dat die financiering van MKB-bedrijven via kredietunies verder stijgt.

Elke bank kent een specifiek bankmodel. Die modellen vertonen in de praktijk verschillen en dat is als zodanig een goede zaak. Er moet diversiteit zijn. Maar steeds zullen twee kernwoorden een cruciale rol spelen: bankieren op basis van financiële transacties en bankieren op basis van relaties met klanten. Dat houdt verband met een lange termijn versus een korte termijn-benadering. Ik pleit voor een groter gewicht van die lange termijn die kenmerkend is voor het "relationship banking" model, met continuïteit in de relatie met de klant, terwijl de huidige, veelal korte termijn-focus meer gericht is op specifieke ad hoc transacties van bankproducten: het "transaction banking model".

In het algemeen is meer prioriteit voor de lange termijn-benadering gewenst. Daarbij is de rol van pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen belangrijk die met hun beleggingen met een lange termijn karakter als aandeelhouders het gedrag van banken kunnen beïnvloeden. Tevens is een verschuiving gewenst in het bankbeleid inzake beloningen bij banken: meer op basis van langere termijn criteria en minder op de jaarwinst.